

Resultaat boeken

Bibliotheek en gemeente samen
aan de slag voor onderwijskansen

Inhoudsopgave

1

- 4 **De bibliotheek als multifunctionele instelling**
- 5 Inleiding
- 6 Maatschappelijke ontwikkelingen
- 6 Bestuurlijke veranderingen
- 8 Welke vragen komen in deze brochure aan de orde?

2

- 10 **GOA en bibliotheekwerk**
- 11 Het nieuwe GOA
- 12 Doelen vve
- 12 Doelen ondersteuning schoolloopbaan
- 12 Doelen taal
- 13 Doelgroepen
- 14 De bijdrage van de bibliotheek aan GOA
- 14 Achtergronden van achterstanden
- 16 De doorgaande lijn

3

- 20 **Partners en doelstellingen**
- 21 De samenstelling van GOA-netwerken
- 21 Organisatie
- 22 Maar de plannen zijn toch al vastgesteld?
- 23 Relaties met andere GOA-partners
- 24 GOA-doelstellingen voor de bibliotheek

4

- 26 **De basisbibliotheek en de toekomst**
- 27 Knooppunt van de maatschappelijke infrastructuur
- 27 Vraaggericht werken
- 27 Een eigen identiteit
- 28 Schaalvergroting en beleidskeuzes
- 29 Bibliotheek, brede school en platteland
- 31 Inhoudelijk werk

- 32 **Handige sites**

Voorwoord

Leren lezen is een 'oerervaring' in je leven. Op het moment dat tekens letters blijken die woorden en zinnen vormen, gaat een wereld voor je open. Op straat blijf je een duizelingwekkende hoeveelheid letters te zien, bij prentenboeken horen verhaaltjes die je zelf kunt lezen, de televisie en de computer blijken onvermoede kanten te hebben. Als je eenmaal kunt lezen ben je begonnen aan een ontdekkingsreis die een leven lang zal duren. Ik ben ervan overtuigd dat dat voor de internetgeneratie niet anders ligt dan voor mij.

Ooit ontmoette ik in Italië een analfabete Turkse vrouw die onderweg naar Turkije bij een tragisch ongeval haar man en twee kinderen was verloren. Een Turkse vriend en ik probeerden haar te helpen in de gesprekken met dokters en officiële instanties. Op de vraag waar zij woonde, luidde haar antwoord: "Om de hoek bij de familie Yilmaz". Straatnamen zeiden haar niets. Herkenningstekens in de stad waren de woningen van bekenden. Daar in Italië, onder die gruwelijke omstandigheden, bleek hoe klein haar wereld was.

In het onderwijsachterstandenbeleid worden taalprestaties gezien als een heel belangrijke indicator voor schoolsucces. Kinderen uit gezinnen van laagopgeleide ouders blijken bij aanvang van het basisonderwijs gemiddeld twee jaar taalachterstand te hebben in vergelijking tot kinderen van hoogopgeleide ouders. Een toenemend aantal scholen slaagt erin – door middel van onder andere voorscholen, goed opgeleide leerkrachten, effectieve programma's en een duidelijk schoolbeleid – die achterstand zoveel mogelijk in te lopen. Maar scholen kunnen dat niet alleen. Scholen hebben een omgeving nodig die medeverantwoordelijkheid neemt. Met een mooi Afrikaans gezegde wordt die medeverantwoordelijkheid verbeeld in de metafoer van een dorp waarin iedereen verantwoordelijkheid draagt voor de opvoeding van de kinderen in de gemeenschap: 'It takes a whole village to raise a child'. In onze samenleving – en zeker in de grote steden – is die medeverantwoordelijkheid niet vanzelfsprekend. Ouders en leerkrachten zijn niet per definitie elkaars 'pedagogische bondgenoten', buurtbewoners spreken kinderen niet zomaar aan op hun verantwoordelijkheid en professionals in de omgeving zorgen er niet vanzelfsprekend voor dat zij elkaar versterken in hun gemeenschappelijke verantwoordelijkheid voor de toekomstkansen van kinderen. Wat niet vanzelfsprekend is moet je organiseren. En dus zien we netwerken ontstaan waarin professionals met elkaar afstemmen en proberen op allerlei

manieren om weer scherp te krijgen dat verschillende verantwoordelijkheden zijn én een gezamenlijke missie. Veel bibliotheken in Nederland maken deel uit van dit soort netwerken. Er wordt heel praktisch samengewerkt met peuterspeelzaalleidsters en leerkrachten. Boekenkisten worden afgestemd op de thema's waar de kinderen in de klas mee bezig zijn. De bibliotheek organiseert voorleesmiddagen en moeders kunnen op school Nederlands leren en in de bibliotheek informatie halen. Veel bibliotheken slagen erin heel laagdrempelig te zijn waardoor zij iedereen bereiken.

Wie op marktdagen langs de bibliotheek in Rotterdam loopt, ziet dat het één van de weinige plekken in de stad is waar je de diversiteit van de stadsbevolking weerspiegeld ziet.

Maar bibliotheken zouden best wat minder bescheiden mogen zijn. Toon wat je allemaal te bieden hebt en maak actief deel uit van lokale netwerken.

Met deze brochure heeft de Vereniging van Openbare Bibliotheken een mooi initiatief genomen. Zichtbaar wordt dat er al veel gebeurt en tegelijkertijd wordt aangegeven hoe de rol van de bibliotheek nog versterkt kan worden. Als landelijk projectleider voor het onderwijsachterstandenbeleid vind ik dat fantastisch. Als verwoed lezer spreekt deze brochure mij nog extra aan. Ik gun ieder kind dat het al lezend samen met anderen zijn dromen droomt, verre reizen maakt, nieuwe dingen leert, duizenden mensen ontmoet en zichzelf steeds weer een beetje beter leert kennen.

Jantine Kriens

Landelijke projectleider onderwijsachterstandenbeleid

1 *De bibliotheek als multifunctionele instelling*

Inleiding

De bibliotheek is volop in beweging. In 2002 verscheen een beleidsbrief¹ van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap over de ontwikkelingen in het bibliotheekwezen. Hierin worden vier functies van de bibliotheek onderscheiden.

- 1 **Culturele functie:** het openstellen van allerlei culturele bronnen, bijvoorbeeld het beschikbaar stellen van de collectie.
- 2 **Educatieve functie;** mede gezien de ontwikkeling van een leven lang leren, wordt de samenwerking met educatieve instellingen hierin ook als belangrijk gezien.
- 3 Door de totstandkoming van het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid (GOA) wordt de functie van de bibliotheek op het gebied van onderwijs versterkt. Hier gaat het om de aansluiting bij taalverwerving, voor- en vroegschoolse educatie (VVE), en het aanbieden van informatie over het Nederlandse onderwijs.
- 4 Ten slotte wordt aan de bibliotheek een rol toebedeeld inzake het aanbieden of vinden van overheidscommunicatie en -informatie. De bibliotheek is een plek waar iedereen makkelijk informatie over de samenleving en de gemeente kan vinden. De bibliotheek is toegankelijk voor een breed publiek.

Veel bibliotheken vervullen deze functies al. In adviezen over de bibliotheek worden nog andere functies van de bibliotheek genoemd. De bibliotheek kan dan ook met recht een multifunctionele instelling worden genoemd. Sommigen spreken zelfs over de 'brede bibliotheek', een verwijzing naar de 'brede school'. Om de bibliotheek beter toe te rusten voor het uitvoeren van al deze functies, heeft de stuurgroep-Meijer aanbevelingen gedaan om het functioneren van de bibliotheken te versterken en daar wordt inmiddels hard aan gewerkt.²

Openbare bibliotheken zijn publieke voorzieningen die zeer verschillende groepen van burgers bedienen. Enerzijds zijn er gebruikers voor wie kennis en informatie een economisch product is. Zij willen vooral snel, veel en soms gespecialiseerde kennisbronnen kunnen raadplegen. Anderzijds zijn er – zowel jongere als oudere – mensen die hun eerste stappen doen in de wereld van het geschreven woord. Voor hen biedt de bibliotheek een lage drempel naar een wereld van literatuur, ontspanning, kennis, leren, informatie, het internet en muziek. Voor mensen die starten vanuit een positie van achterstand, is de bibliotheek daarom een instelling die op een natuurlijke wijze samenwerkt met andere educatieve instellingen. Deze brochure gaat over die samenwerking en de rol van de bibliotheek binnen het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid.

De afgelopen tijd zijn er verschillende adviezen verschenen over de ontwikkelingen in het bibliotheekwezen. Dit heeft twee verklaringen: de maatschappelijke ontwikkelingen in Nederland en de bestuurlijke veranderingen, met name de decentralisatie van beleidsterreinen.

¹ Ministerie van OCenW (2002). *Bibliotheken in beweging*. Zoetermeer
² Ministerie van OCenW (2000). *Open poort tot kennis. Advies Stuurgroep herstructurering openbaar bibliotheekwerk* (commissie Meijer).

Maatschappelijke ontwikkelingen

De bibliotheek staat midden in de samenleving en maatschappelijke ontwikkelingen gaan niet ongemerkt voorbij. De meest relevante maatschappelijke ontwikkelingen willen we hier even aanstippen.

De Nederlandse bevolking raakt hoger geschoold en de economische activiteiten waarin mensen hun arbeid verrichten veranderen. Steeds meer mensen werken in de tertiaire sector (diensten) en quartaire sector (kennis en informatie). We spreken daarom ook wel van de 'kenniseconomie', wat betekent dat het werk van steeds meer mensen bestaat uit het zoeken, herordenen en presenteren van informatie en het waarderen van die informatie tot kennis. Die activiteiten vinden steeds meer plaats op een mondiale schaal, ondersteund door toepassingen van informatie- en communicatie technologie (ICT). Doordat veranderingen en vernieuwingen steeds sneller op elkaar volgen, is er behoefte aan en noodzaak tot permanente educatie: een leven lang leren. Een hoger geschoold bevolking leidt ook tot meer leeractiviteiten. Bovendien worden mensen ouder en zijn ze langer actief: ze willen het internet op en volgen een cursus. Een deel van die permanente educatie vindt plaats in bedrijfsopleidingen of cursussen. Een ander deel gebeurt op informele wijze, door een praatje bij de bureaus, door de krant te lezen of televisie te kijken of door het gebruik van het internet en de bibliotheek.

De Nederlandse samenleving is zeer divers. Veel ontwikkelingen vinden gelijktijdig plaats en lijken ogenschijnlijk tegenstrijdig. De hogere scholingsgraad en de noodzaak tot levenslang leren laat zich niet makkelijk rijmen met de voortgaande ontleding: mensen gebruiken steeds meer verschillende media om informatie tot zich te nemen. Naast het toenemende belang van de kenniseconomie, de globalisering en de voortschrijdende technologisering dat er aanzienlijke groepen achterblijvers zijn: mensen die extra aandacht nodig hebben. Omdat ze bijvoorbeeld de Nederlandse taal niet meester zijn, omdat ze een ontwikkelingsachterstand dreigen op te lopen, of omdat ze de aansluiting bij de rest van de samenleving dreigen mis te lopen. Voor hen worden allerlei trajecten ontwikkeld om de achterstanden in te lopen, om hen te betrekken bij de samenleving.

In het onderwijs zijn enkele ontwikkelingen gaande die duidelijk vragen om op de aanwezigheid van professioneel bibliotheekwerk. De laatste jaren ontstaat steeds meer aandacht voor jonge kinderen die een ontwikkelingsachterstand dreigen op te lopen. Voor deze kinderen werkt men aan een sluitende aanpak voor 0- tot 6-jarigen. De invoering van opvoedingsondersteuning en ontwikkelingsstimulering en ontwikkelingen rond de voor- en vroegschoolse educatie voor kinderen van 2,5 tot 6 jaar zijn binnen deze aanpak belangrijke elementen. Veel van deze programma's worden via de gemeente bij het welzijn, peuterspeelzalen, scholen en soms vanuit kinderopvang aangeboden. De bibliotheek is een belangrijke partner op dit terrein.

Ook een andere ontwikkeling binnen het onderwijs is van belang voor de bibliotheek, namelijk de toename van het zelfstandig leren en de toenemende aandacht voor vaardigheden. In het voortgezet onderwijs bijvoorbeeld, worden leerlingen in de basisvorming en het studiehuis gestimuleerd om meer zelfstandig te leren, werkstukken te maken en zelf informatie op te zoeken. De bibliotheek is één van de plaatsen waar zij hun informatie kunnen vinden. Juist om ook kinderen die een achterstand hebben opgelopen een kans te geven, is een goede samenwerking tussen bibliotheek, school en gemeente van belang.

Bestuurlijke veranderingen

Naast de internationalisering en Europese integratie zien we op landelijke schaal een voorkeur ontstaan voor decentralisatie van bevoegdheden; op verschillende terreinen

wordt gemeenten meer zeggenschap gegeven om eigen beleidskeuzes te maken. Decentralisatie, deregulering en autonomievergroting zijn daarom al jaren richtinggevend begrippen voor het overheidsbeleid. Voor het beleid rond bibliotheken en gemeentelijk onderwijs(achterstanden)beleid is dat van betekenis. In de jaren tachtig is het welzijnsbeleid gedecentraliseerd. In 1998 volgden onderdelen van het onderwijsbeleid, waaronder het achterstandenbeleid. Gemeenten zijn nu in de positie om lokaal onderwijs- en jeugdbeleid te maken, zo mogelijk nog voorzien van het predikaat 'integraal'. Integraal betekent dat er samenhang is tussen de verschillende beleidsmaatregelen, maar in dit geval betekent integraal ook dat rekening wordt gehouden met de verschillende leefsfieren van het kind: het gezin, de wijk, de vrijetijdsbesteding en de school. Van de gemeente wordt dan ook verwacht dat zij hierover – op beleidsniveau – de regie voert. Regie is een van de meest gebruikte woorden in het lokale beleid. Het betekent dat de gemeente verschillende rollen kan aannemen, afhankelijk van de relatie die zij heeft met de verschillende lokale partners, en de doelen die zij zich stelt. Met sommige partners heeft men een duidelijke subsidierelatie, met anderen moet men via convenanten of afstemming tot een eenduidige koers proberen te komen. Ook de bibliotheek is een partner van de gemeente.

Verstandige gemeenten geven hun beleid op interactieve wijze vorm. Dat betekent dat gemeenten niet vanuit het gemeentehuis beleidsdoelen en maatregelen bedenken, maar dat het beleid wordt bedacht en besproken in samenspraak met instellingen en burgers. Vaak moeten zowel gemeente als instellingen wennen aan interactieve beleidsvorming. Interactieve beleidsvorming in het kader van Gemeentelijk Onderwijs Achterstandenbeleid (GOA) betekent bijvoorbeeld dat gemeenten overleg voeren met peuterspeelzalen, bibliotheken en scholen over de doelstellingen en de invoering van voor- en vroegschoolse programma's. Daarbij doen zich allerlei vragen voor. Welk programma kiezen we? Wie nemen er deel aan de nascholing? Hoe regelen we een gezamenlijk overleg? Welke rol kan de bibliotheek vervullen? Hoe gaan we om met observatie en registratie? Hoe kunnen we de peuterspeelzaal dichterbij de basisschool plaatsen?

Een verwant thema is 'vraaggericht werken'. Dit is niet 'u vraagt, wij draaien', maar eerst luisteren wat de ander wil, en dan tegemoet komen in het aanbod dat men kan realiseren, zonder daarbij de eigen kerntaak uit het oog te verliezen. Een concreet voorbeeld van integraal jeugd- en onderwijsbeleid waarbij vraaggericht wordt gewerkt, is de ontwikkeling van zogenoemde brede scholen.³ Een deel van de brede scholen heeft geluisterd naar de wensen van ouders in de buurt en samen met instellingen in de buurt werkt men bijvoorbeeld aan een meer gestructureerd aanbod van activiteiten en opvang voor de kinderen.

Naast de bestuurlijke ontwikkelingen in welzijn en onderwijs is ook de heroriëntatie van het bibliotheekwezen een belangrijke ontwikkeling. De stuurgroep-Meijer heeft aanbevelingen gedaan over het bibliotheekwezen die zijn bevestigd in de beleidsbrief van OCenw. Het concept basisbibliotheek is geïntroduceerd, er is een koepelconvenant (2001) gesloten tussen bibliotheken, rijk, provincies en gemeenten. Inmiddels wordt hard gewerkt aan het plannen van het veranderingsproces. De inzet van ICT en de kwaliteit van het personeel zijn daarvoor de eerste aangrijpingspunten.

De ontwikkeling van de basisbibliotheek richt zich in eerste instantie op schaalvergroting. Dit betekent reorganisatie, fusies en heroriëntatie. Daarbij staat het multifunctionele karakter van de bibliotheek en klantgericht werken centraal. In hoofdstuk vier gaan we uitgebreider in op de mogelijkheden van de basisbibliotheek.

³ 'De brede school is een netwerk van onderwijs, welzijn en zorg voor kinderen en ouders. Een netwerk bestaande uit de school en andere voorzieningen (zorginstellingen, cultuur, sport en bijvoorbeeld politie), met als doel de actieve deelname van kinderen aan de samenleving te bevorderen, kinderen een goede "dagindeling"

te bieden, mogelijke achterstanden van kinderen weg te nemen en hun sociale competentie te vergroten. (OCenw / WVS, 2000, TK 1999-2000, 26999, nr. 1). Zie ook hoofdstuk 4.

Welke vragen komen in deze brochure aan de orde?

De nieuwe vragen die de kenniseconomie oproept, de inspanning om (onderwijs)-achterstanden aan te pakken samen met de bestuurlijke veranderingen, maken een nieuwe oriëntatie op de positionering van de bibliotheek binnen de lokale context onvermijdelijk. Het is van maatschappelijk en economisch belang dat we alle verborgen talenten kunnen aanspreken op hun volle potentieel, en uitsluiting van de kenniseconomie kunnen voorkomen. Deze brochure richt zich in de eerste plaats op de vraag hoe de positie van de bibliotheek binnen het lokale educatieve beleid (en dan met name het onderwijsachterstandenbeleid) versterkt kan worden. Bij het antwoord op die vraag zijn zowel de bibliotheekdirecties als de gemeentefunctionarissen betrokken. Deze brochure is dan ook bedoeld voor deze beide doelgroepen.

Structureel werken in Lelystad

Voor de openbare bibliotheek Lelystad is het vanzelfsprekend om deel te nemen aan het achterstandenbeleid van de gemeente. Directeur Jan Gommer: “Wij hebben een traditie in het werken met kinderen met onderwijsachterstanden. Maar sinds 1998, toen de gemeente Lelystad haar eerste GOA-plan vaststelde, zijn we echt structureel bezig in een breder beleidskader. Wij hebben onze activiteiten opgenomen in het Themaplan Leesbevordering, dat is een deelplan van het GOA-plan. In het themaplan hebben we de doelen en de activiteiten voor alle doelgroepen van 0 tot 16 jaar opgenomen.”

Gommer ziet leesbevordering voor kinderen en jongeren met achterstanden als een belangrijk element in het proces van bibliotheekvernieuwing: “We willen uiteindelijk de hele GOA-doelgroep bereiken. Met onze GOA-activiteiten bereiken we via de netwerken van intermediairs, zoals leerkrachten en peuterspeelzaalleidsters, grote aantallen kinderen en ouders die de weg naar de bibliotheek anders niet zouden vinden. GOA leent zich dus bij uitstek voor het vergroten van het publieksbereik, maar ook voor het versterken we de kwaliteit van de dienstverlening, want we werken alleen met beproefde programma’s: Boekenpret, Fantasia, Bazar. We werken dus via GOA al hard aan een aantal centrale doelen van de bibliotheekvernieuwing.”

Een goede organisatie bepaalt voor een groot deel het succes van de samenwerking in het kader van GOA, zegt Gommer: “We hebben binnen de gemeente een Stuurgroep Leesbevordering in het leven geroepen, waarin we overleg voeren vanuit het beleid, en een Coördinatorenoverleg Leesbevordering, waaraan de uitvoerders deelnemen. En als participant in de Stichting Samenwerkende Bibliotheken Flevoland krijgen we ondersteuning van de provinciale Schoolmediatheekdienst. Zo’n structuur werkt prima om iedereen bij de les te houden.”

Veel bibliotheken hebben al veel ervaring opgebouwd in de samenwerking met het onderwijs, bijvoorbeeld in het onderwijsvoorrangsbeleid (vóór 1998). Binnen gemeenten ontstaat voor de verschillende partners meer ruimte om in te spelen op lokale vraagstukken. De verschillende GOA-partners kunnen hierbij ook zelf initiatieven nemen. ‘Meer ruimte’ betekent: meer ruimte om een eigen beleid vorm te geven, maar ook meer ruimte om een inbreng te hebben in de lokale beleidsvorming. De gemeente is daarbij niet alleen een regisseur maar ook een actor, die in samenspraak met de GOA-partners beleid ontwikkelt. Een van die partners kan de bibliotheek zijn, al moeten

sommige hierin nog wel hun plaats veroveren. 'Meer ruimte' heeft ook nog een andere consequentie. Het op afstand plaatsen van beleidstaken roept tegelijkertijd de behoefte aan prestatiemeting op: het rijk wil weten wat er met het geld gebeurt. Men wil gemeenten en instellingen steeds meer afrekenen op concrete prestaties. Dat zien we ook terug in het onderwijsachterstandenbeleid. Hier spreken we sinds 2002 niet meer van een inspanningsverplichting voor de verschillende doelen, maar van een resultaatverplichting. Aan de verschillende doelen zijn ook kwantitatieve streefcijfers gekoppeld.

Ook de bibliotheek kan een rol vervullen in het realiseren van de streefdoelen. Zij kan op verschillende manieren betrokken zijn bij samenwerking met het onderwijs en het welzijn, bij ondersteuning van de opvoeding van kinderen, of bij het verstrekken van informatie over het Nederlandse onderwijs. Deze brochure laat zien hoe de bibliotheek die rol kan vervullen.

2 GOA en bibliotheekwerk

Het GOA biedt bibliotheken volop kansen een waardevolle component binnen de lokale, educatieve infrastructuur te zijn. Dit wordt in het *Koepelconvenant herstructurering openbaar bibliotheekwerk* genoemd als doelstelling voor de ontwikkeling van het bibliotheekwerk in de nabije toekomst. De educatieve functie van het bibliotheekwerk komt misschien wel nergens zo tot zijn recht als binnen het kader van de bestrijding van onderwijsachterstanden. Daar levert de bibliotheek immers de meest zichtbare bijdrage aan de gezamenlijke inspanningen van lokale instellingen om de onderwijskansen van kinderen en jongeren te verbeteren.

Bibliotheken hebben op het terrein van achterstandenbestrijding overigens een reputatie hoog te houden. Ten tijde van het Onderwijsvoorrangsbeleid (OVb, de voorloper van het GOA in de periode 1986-1997), waren de bibliotheken een vanzelfsprekende en gewaardeerde partner voor OVb-scholen. Die vanzelfsprekendheid van de samenwerking tussen scholen en bibliotheken is onder het GOA-regime verdwenen. Het GOA biedt wel mogelijkheden voor de bibliotheek, maar is formeel een zaak van de gemeente en de schoolbesturen. De gemeente mag de bibliotheek uitnodigen om deel te nemen aan het overleg met deze partners, maar is dat niet verplicht. En omdat de gemeente lang niet altijd oog heeft voor de mogelijke bijdrage van de bibliotheek aan de bestrijding van achterstanden, wordt zij nogal eens over het hoofd gezien. Dat betekent dat de bibliotheek zelf het initiatief moet nemen om zich een plaats in het GOA te veroveren. Bibliotheken hebben er echter soms moeite mee om de stap naar de gemeente te zetten en zelfs waar al sprake is van deelname aan het GOA, vindt men het niet altijd makkelijk om een bevredigende invulling te geven aan de rol van de bibliotheek. Onzekerheid over de eigen rol en over de positionering binnen het GOA kunnen zo uiteindelijk leiden tot een passieve houding, waarbij uiteindelijk noch de bibliotheek, noch de andere GOA-partners, noch de doelgroepen van het beleid gebaat zijn.

In de hoofdstukken 2 en 3 wordt uitgelegd wat het GOA inhoudt en welke rol de bibliotheek daarin kan spelen. De volgende vragen staan daarbij centraal:

- 1 Wat zijn de belangrijkste aspecten van GOA vanuit het perspectief van de bibliotheek en de vernieuwing van het bibliotheekwerk?
- 2 Welke bijdrage kan de bibliotheek leveren aan het GOA, rekening houdend met de doorgaande lijn in beleid en in de ontwikkeling van kinderen?
- 3 Hoe verloopt de samenwerking tussen de educatieve partners in GOA?
- 4 Waarop kan de gemeente de bibliotheek afrekenen?

Het nieuwe GOA

Om als gelijkwaardige partner te kunnen deelnemen aan overleg rond het GOA, is het van belang kennis te hebben van de essentie van het GOA en de terminologie die daarbij hoort. Daarom gaan we eerst kort in op de belangrijkste kenmerken van GOA, waarbij we alvast een globale koppeling leggen naar het werk van bibliotheken. Die koppeling wordt later verder uitgewerkt.

In augustus 2002 is een nieuwe vierjarige GOA-periode van start gegaan. Het aantal gemeenten met een gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid is fors toegenomen. Er zijn momenteel 351 'GOA-gemeenten'.⁴ De lokale invulling van het GOA wordt voor een belangrijk deel bepaald door de richtlijnen van het *Landelijk Beleidskader* (LBK) van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen.⁵ In het LBK zijn doelstellingen opgenomen voor de volgende aandachtsgebieden:

- 1 voor- en vroegschoolse educatie (VVE);
- 2 ondersteuning van de schoolloopbaan;
- 3 beheersing van de Nederlandse taal;
- 4 bestrijding van het voortijdig schoolverlaten;
- 5 onderwijskansenbeleid.

Voor bibliotheken zijn vooral de eerste drie doelstellingen van belang. In dit hoofdstuk staan daarom de aandachtsgebieden 'VVE', 'schoolloopbaan' en 'taal' centraal.

Over het onderwijskansenbeleid (5) is in het LBK slechts een korte tekst opgenomen. Onderwijskansenscholen zijn GOA-scholen waar men via een intensieve, schoolbrede aanpak werkt aan een kwaliteitsverbetering van het onderwijs. Het gaat om scholen die een meer dan gemiddeld aandeel doelgroepleerlingen hebben en die op basis van de rapportage van de inspectie extra aandacht behoeven. Scholen kunnen hiervoor,

via de gemeente, specifieke middelen aanvragen. Wordt de aanvraag toegekend, dan wordt de school formeel een ‘onderwijskansenschool’ of ‘OK-school’. Er wordt een schoolontwikkelingsplan opgesteld op basis waarvan men in een periode van vier jaar werkt aan een kwaliteitsverbetering van het onderwijs. De rol van de bibliotheek in het kader van het onderwijskansenbeleid verschilt in aard niet van die in het algemene kader van het GOA. Daarom besteden we verder geen specifieke aandacht aan het OK-beleid.

Doelen VVE

De doelen voor de voor- en vroegschoolse educatie hebben betrekking op het verbeteren van de startcondities – onder meer op het gebied van de Nederlandse taal – van doelgroepkinderen⁶ bij binnenkomst in de basisschool. Het gaat daarbij om:

- 1 deelname van de doelgroepkinderen in de leeftijd van 2 tot en met 5 jaar aan gestructureerde programma’s voor voor- en vroegschoolse educatie. Dit wordt bereikt door tijdige signalering van achterstanden en door verwijzing van met name consultatiebureaus naar voorschoolse voorzieningen en het aanbieden van voldoende en goede programma’s voor voor- en vroegschoolse educatie;⁷
- 2 totstandbrenging van samenwerkingsverbanden tussen scholen voor basisonderwijs, peuterspeelzalen en kinderopvangvoorzieningen en consultatiebureaus. Samenwerking met consultatiebureaus gebeurt met het oog op tijdige signalering en voorkoming van achterstand in de ontwikkeling van kinderen;
- 3 deskundigheidsbevordering van medewerkers van kinderopvangvoorzieningen, peuterspeelzalen en in de onderbouw van het basisonderwijs. Dit gebeurt met het oog op een adequate aanpak van onderwijsachterstanden.

Hoewel bibliotheken hier niet met name genoemd worden, is duidelijk dat zij wel degelijk een rol van betekenis kunnen spelen. Sterker nog, waar bibliotheken al ervaring hebben opgedaan als partner in het GOA, is meestal sprake van een sterke nadruk op samenwerking met peuterspeelzalen en, in mindere mate, consultatiebureaus.

Doelen ondersteuning schoolloopbaan

Het algemene doel hierbij is om ‘ervoor te zorgen dat de deelname van doelgroep-leerlingen aan de verschillende vormen van voortgezet onderwijs, secundair beroeps-onderwijs en hoger onderwijs meer overeenkomt met de deelname aan het onderwijs van niet-doelgroepleerlingen met overeenkomstige capaciteiten.’

Hoewel een rol van de bibliotheek hierbij op het eerste oog niet voor de hand ligt, is het goed denkbaar dat de bibliotheek als informatiecentrum een nuttige functie kan vervullen voor jongeren (en hun ouders) die onvoldoende op de hoogte zijn van de mogelijkheden in het Nederlandse onderwijs en op de arbeidsmarkt. Op verschillende plaatsen wordt hiermee al ervaring opgedaan. Daarnaast bieden bibliotheken meer algemene informatie, bijvoorbeeld in het kader van de Jongeren Informatie Punten (IIP’s) en de digitale trapveldjes, waar mensen kunnen leren met computers om te gaan. Veelal worden deze digitale trapveldjes opgezet voor doelgroepkinderen.

Doelen taal

Een belangrijk verschil met de vorige GOA-periode is de nadruk die wordt gelegd op taal. Taalbeheersing wordt bij VVE genoemd als één van de ‘startcondities’ van kinderen die naar de basisschool gaan en wordt onder ‘beheersing van de Nederlandse taal’ nader uitgewerkt voor doelgroepen in het basisonderwijs en voortgezet onderwijs en voor de volwasseneneducatie.

Het LBK stelt dat gemeenten en scholen beleid moeten gaan voeren om het leren van het Nederlands door doelgroepleerlingen, ouders en nieuwkomers te bevorderen. Het lokale beleid moet gericht zijn op:

6 Zie paragraaf ‘Doelgroepen’ voor een nadere omschrijving.
 7 De kenmerken van deze programma’s zijn nader omschreven in de Regeling-VVE. In sommige gemeenten worden de aan basisscholen gekoppelde peuterspeelzalen waar men met een erkend VVE-programma werkt, ‘voorscholen’ genoemd.

- 1 de beheersing van de Nederlandse taal door doelgroepkinderen en hun ouders;
- 2 het wegnemen van belemmeringen die zich bij de uitvoering van dat beleid voordoen;
- 3 de ondersteuning van een integraal taalbeleid en de implementatie daarvan op school en in de klas;
- 4 het stimuleren en mede organiseren van buitenschools aanbod dat is gerelateerd aan het onderwijs in de school, in samenwerking met scholen en andere instellingen.

Met de zinsnede 'in samenwerking met scholen en andere instellingen' onder (4) worden bibliotheken bijna letterlijk uitgenodigd om deel te nemen aan buitenschoolse activiteiten gericht op de taalontwikkeling. Maar ook binnen school kan de bibliotheek een belangrijke bijdrage leveren, bijvoorbeeld via leesbevorderingsprogramma's. Er gebeurt al veel op dat terrein. In feite zijn veel bibliotheken al heel druk bezig, vaak in samenwerking met andere instellingen, met het bevorderen van de beheersing van de Nederlandse taal. Ze staan er alleen niet altijd bij stil, omdat ze dit doen onder andere noemers, die meer gerelateerd zijn aan het bibliotheekwerk, zoals 'leesbevordering', 'jeugdbibliotheekwerk' of 'participeren in het wijknetwerk welzijn'. Het is dus zaak voor de bibliotheek om haar bijdrage aan het verbeteren van de taalvaardigheid van deGOA-doelgroepen te benoemen en om dit als onderdeel van lokaal taalbeleid onder de aandacht van de gemeente te brengen.

Doelgroepen

Wie zijn eigenlijk de doelgroepen van het GOA? De tekst van het LBK is daarover niet overal even eenduidig.

De doelgroepen voor vve zijn, waar het de kinderen in de onderbouw van de basisschool betreft, de zogenoemde 'gewichtleerlingen'. Het lastige is dat kinderen van 2,5 jaar nog geen 'gewicht' hebben, omdat dit bij binnenkomst in het onderwijs wordt vastgesteld. Bij de jongere leeftijdsgroepen gaat het om kinderen die 'naar het oordeel van de gemeente' onder dezelfde doelgroep te scharen zijn.

Bij het onderwerp 'ondersteuning van de schoolloopbaan' wordt de doelgroep heel algemeen gedefinieerd als 'allochtone en autochtone risicokinderen'. In de praktijk gaat het om kinderen van laagopgeleide ouders, die oververtegenwoordigd zijn in de lagere vormen van onderwijs en onder de vroegtijdige schoolverlaters.

De doelgroepleerlingen voor 'taal' zijn bepaalde groepen leerlingen in het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs en hun ouders. In het basisonderwijs gaat het om leerlingen aan wie op basis van het opleidingsniveau en de etnische achtergrond een gewicht wordt toegekend. Op basis van de totale gewichten van de leerlingpopulatie krijgt de school middelen toegekend. Leerlingen die niet tot de doelgroep behoren, krijgen het gewicht 1.00. De volgende gewichtenleerlingen worden onderscheiden:

- 1.25 leerlingen** Leerlingen van wie beide ouders laag zijn opgeleid (tot en met eindexamenniveau vbo of maximaal de eerste twee jaren van een andere vorm van vo doorlopen);
- 1.40 leerlingen** Schipperskinderen verblijvend in een internaat of pleeggezin;
- 1.70 leerlingen** Leerlingen van wie de ouders een trekkend bestaan leiden (onder andere kermiskinderen);
- 1.90 leerlingen** Leerlingen van laag opgeleide ouders of ouders met een gering inkomen die tevens van allochtone, niet-Engelstalige afkomst zijn.

Scholen met veel leerlingen met achterstanden krijgen dus meer middelen dan scholen met weinig of geen achterstandsleerlingen. De 'gewichtengelden' die scholen van het rijk ontvangen mogen alleen gebruikt worden om achterstanden te bestrijden. Hetzelfde geldt voor de GOA-middelen die de gemeente van het rijk ontvangt. In het basisonderwijs zijn de doelgroepen waar het om gaat dus duidelijk omschreven.

Voor 'taal' in het voortgezet onderwijs spreekt het LBK van 'doelgroepleerlingen', zonder te specificeren wie dat zijn. In de praktijk geldt dat de doelgroepleerlingen in het algemeen worden opgevat als de voormalige gewichtenleerlingen uit het basisonderwijs. Die leerlingen komen vooral terecht in het vmbo. Vandaar dat in de GOA-plannen van gemeenten de vmbo-scholen veelvuldig genoemd worden en de havo/vwo-scholen nauwelijks of geheel niet.

De laatste belangrijke doelgroep wordt gevormd door volwassenen. Het gaat daarbij specifiek om 'ouders en nieuwkomers die het Nederlands onvoldoende beheersen en die kinderen hebben die in aanmerking komen voor voor- en vroegschoolse educatie'. Verschillende gemeenten maken gebruik van de regeling oudkomers om immigranten die al langer in Nederland verblijven, maar de Nederlandse taal nog niet machtig zijn, alsnog bekend te maken met het Nederlands. Vaak wordt hiervoor een aanbod van taalcurssussen ingehuurd bij het Regionaal Opleidings Centrum (ROC).

De bijdrage van de bibliotheek aan GOA

Bij de deelname van de bibliotheek aan het GOA kan gesproken worden van een typische win-win situatie. Elk van de betrokken partijen heeft er profijt van:

- 1 Voor peuterspeelzalen, scholen en andere instellingen die werken met GOA - doelgroepen is de bibliotheek een partner die hen kan helpen om de inhoudelijke doelstellingen op het gebied van taal te bereiken
- 2 Voor gemeenten is de bibliotheek een partner waarmee zij vorm kunnen geven aan de doorgaande lijn in het GOA. Bibliotheken zijn immers, net als gemeenten, instellingen die zich richten op alle leeftijdsgroepen en zijn daarom in een betere positie dan bijvoorbeeld scholen of peuterspeelzalen om beleid en voorzieningen te beschouwen vanuit een breder, samenhangend perspectief waarin alle leeftijdsgroepen een plaats hebben.
- 3 Voor de bibliotheek zelf is deelname aan GOA een manier bij uitstek om invulling te geven aan haar educatieve functie.

De invulling van de rol van de bibliotheek hangt af van de eigen ambities en van de bereidheid om zelf initiatieven te nemen en activiteiten naar zich toe te trekken. In het *Koepelconvenant* wordt hiervoor duidelijk ruimte geboden: 'Gemeenten kunnen beslissen extra middelen in te zetten om een basisbibliotheek op een hoger niveau van dienstverlening te brengen'. Het behoeft geen betoog dat gemeenten dat niet direct uit eigen beweging zullen doen. Met andere woorden, het is aan de bibliotheek om de gemeente ervan te overtuigen dat zij structureel een additioneel aanbod kan verzorgen voor GOA-doelgroepen en daarmee aanspraak maakt op extra financiering. Daarnaast biedt het GOA vaak mogelijkheden om deel te nemen aan projecten. Ook hier kan de bibliotheek zelf het initiatief nemen.

Omdat de gemeente formeel het recht heeft om de bibliotheek te passeren in het overleg over GOA, zal de bibliotheek zich moeten legitimeren als waardevolle partner. Dat betekent dat zij niet alleen op de hoogte moet zijn van de grote lijnen van het GOA, zoals hierboven geschetst, maar dat zij ook moet kunnen verwoorden wat het belang is van haar rol en welke bijdrage zij precies kan leveren aan de doelstelling van het GOA.

Achtergronden van achterstanden

Om de rol van de bibliotheek bij de bestrijding van achterstanden goed te kunnen formuleren, moeten we eerst kijken naar de oorzaken van die achterstanden. In de *Minderhedenrapportage 1999* van het Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP) noemen de onderzoekers drie belangrijke oorzaken van leerachterstanden bij kinderen uit allochtone risicogroepen⁸:

- 1 onvoldoende kwaliteit en intensiteit van de 'informele instructie' door ouders,

- 2 waardoor kinderen over minder algemene leervaardigheden beschikken;
- 2 onvoldoende kennis van de wereld, die niet alleen van belang is voor de taalontwikkeling, maar ook voor het leren bij andere vakken;
- 3 onvoldoende beheersing van het Nederlands.

Met name waar het gaat om kennis van de wereld en de beheersing van het Nederlands kan de bibliotheek een rol van betekenis spelen. Hoewel er op school alles aan wordt gedaan om achterstanden op deze terreinen te verminderen, slagen de kinderen er niet in om hun achterstand geheel in te lopen. Dit geldt overigens niet alleen voor allochtone doelgroepkinderen. Uit recent onderzoek blijkt dat ook autochtone doelgroepkinderen, met name op het platteland, achterblijven. Hierbij spelen ook de verwachtingen van leerkrachten een rol.⁹ Alle zeilen moeten dus bijgezet worden, binnen en buiten school, om de ontwikkeling van deze leerlingen te bevorderen. De bijdrage van de bibliotheek ligt hierbij vooral in het stimuleren van de beginnende geletterdheid bij jonge kinderen en het vrije lezen bij oudere kinderen.

Stimuleren van de beginnende geletterdheid

De taalontwikkeling van kinderen begint vanaf het moment dat zij geboren worden.¹⁰ Als een kind voor het eerst de basisschool binnenkomt, heeft het dus al een hele ontwikkeling doorgemaakt. Achterstanden die op dat moment al bestaan, zijn voor een groot deel te verklaren uit de wijze waarop in het gezin met taal wordt omgegaan. In ‘middenklassegezinnen’ maken kinderen op een min of meer terloopse, vanzelfsprekende wijze kennis met allerlei aspecten van taal. Ze leren bijvoorbeeld al wat letters herkennen, ze leren dat letters woorden vormen en dat die woorden iets kunnen betekenen, ze leren hoe je een boek vasthoudt, ze maken kennis met de vorm en de structuur van verhalen, enzovoorts. Kinderen verwerven deze kennis via ‘informele instructie’ van volwassenen (“Zie je dat, dat is ook de eerste letter van jouw naam”) en via voorlezen. Vooral voorlezen levert een belangrijke bijdrage aan de taalontwikkeling van jonge kinderen, zoals onder andere blijkt uit onderzoek van Adriana Bus.¹¹

De periode van ‘beginnende geletterdheid’, die voorafgaat aan het formele lezen in groep drie, is dus van groot belang voor de taalontwikkeling. De bibliotheken hebben de afgelopen jaren veel ervaring opgedaan met programma’s/methodes die erop gericht zijn de beginnende geletterdheid van kinderen te stimuleren. Vooral het programma *Boekenpret* heeft in dit kader veel bekendheid gekregen. Maar ook andere programma’s worden in dit kader met succes ingezet (zie voor een overzicht het *Handboek Bibliotheekwerk voor 4- tot 12-jarigen*, 2001, NBLC). Een centraal onderdeel van dergelijke programma’s is het voorlezen aan kinderen, door beroepskrachten in de peuterspeelzaal of in de onderbouw van de basisschool en door ouders. De bibliotheken verzorgen in dit kader voorlichting, geven cursussen, stellen geschikte prentenboekencollecties samen, enzovoorts.

Bevorderen van vrij lezen

Als kinderen eenmaal zelf kunnen lezen, begint het vrije lezen. Het effect van vrij lezen op de taalontwikkeling krijgt in Nederland nog steeds onvoldoende aandacht. Dat is misschien te verklaren uit het feit dat de ‘ontlezing’ tot nu toe meer is bestreden vanuit het perspectief van cultuur dan vanuit het perspectief van onderwijs. Toch zijn er sterke bewijzen dat vrij lezen een gunstig effect heeft op de taalontwikkeling; deze verdienen meer aandacht. De Amerikaanse onderzoeker Stephen Krashen heeft een groot aantal onderzoeken naar de effecten van lezen bestudeerd en trekt op basis daarvan in zijn boek *The power of reading: insights from the research* (1993) de onduidelijke conclusie dat vrij lezen een niet mis te verstane bijdrage levert aan verschillende belangrijke aspecten van de taalontwikkeling, waaronder tekstbegrip, woordenschat, grammatica en spelling. Ook in het onderzoek dat Cito in 2000 uitvoerde in het

9 Zie onder andere: Mulder, Lia en Jo Klopprogge (2001), *Nieuwe kansen voor onderwijs in Drenthe, Utrecht/Nijmegen/Stads/175*.
 10 Volgens sommige inzichten zelfs eerder. Zie onder andere: Karamiloff, Kyra & Annette Karamiloff Smith (2002), *Pathways to language: from fetus to adolescent*. Harvard University Press.

11 Bus, A.G., M.H. van Ijzendoorn, A.D. Pellegrini & W. Terpstra (1994), ‘Van voorlezen naar lezen: een meta-analyse naar intergenerationale overdracht van geletterdheid’. In: *Nederlands Tijdschrift voor Opvoeding, Vorming en Onderwijs*, vol. 10, nr. 3, pag. 157-185.

kader van een internationaal vergelijkend onderzoek van de OESO wordt een relatie gevonden tussen scores op taal en vrij lezen door leerlingen.¹²

Nederlandse kinderen hebben bij binnenkomst in de basisschool gemiddeld een woordenschat van 3200 woorden. De Nederlandse woordenschat van allochtone kinderen is op dat moment gemiddeld 1000 woorden. (Het Kompas: accenten in de taalleerlijn voor achterstandsl leerlingen van 2 tot 16 jaar, Gemeente Utrecht, 1999)

Het probleem in de relatie tussen lezen en taalontwikkeling zit hierin, dat het effect van lezen voor een groot deel wordt bepaald door het leesvolume. Kijken we bijvoorbeeld naar de ‘incidentele’ woordenschatverwerving (het ‘terloops’ leren van nieuwe woorden door het lezen van teksten), dan schatten onderzoekers dat een kind een nieuw woord tussen de vijf en de zestien keer in context moet tegenkomen om de betekenis ervan te leren zonder het op te zoeken of na te vragen.¹³ Kinderen die één miljoen woorden per jaar lezen, leren er zo jaarlijks ongeveer duizend nieuwe woorden bij. Eén miljoen woorden lijkt veel, maar is een gemiddelde dosis voor kinderen uit middenklassegezinnen.¹⁴ De enige voorwaarde daarbij is dat er voldoende interessante boeken beschikbaar moeten zijn. Wat dat betreft valt er veel te leren van het fenomeen Harry Potter. Die boeken worden verslonden, niet alleen door leerlingen in de hogere groepen van de basisschool, maar ook door leerlingen die er, volgens hun ‘officiële’ leesniveau, nog lang niet aan toe zijn. Toch lezen ze die boeken, gebruikmakend van allerlei slimme compensatiestrategieën, gewoon omdat ze geboeid zijn door het verhaal. Om die motivatie verder uit te buiten is het dus van groot belang om die boeken aan te bieden die kinderen aanspreken. Leerkrachten en ouders weten daar vaak onvoldoende van. Bibliotheken hebben daarentegen juist een specifieke deskundigheid op dit terrein. Het GOA biedt een uitstekend kader om die deskundigheid gestructureerd, bijvoorbeeld in de vorm van leesbevorderingsprojecten, in te zetten.

‘... it is not the presence of television that prevents children from reading; more likely, it is the absence of good books.’ *The power of reading* (Krashen, 1993)

Informatie bieden over onderwijs

Hierboven hebben we vooral gekeken naar de bijdrage van de bibliotheek op gebieden die in een nauwe relatie staan tot VVE (beginnende geletterdheid) en taal (vrij lezen). Maar ook op het gebied van ‘ondersteuning van de schoolloopbaan’ kan de bibliotheek een rol spelen. Dit is nog een vrij nieuw terrein, waar nog niet veel ervaring mee is opgedaan. Een belangrijk element van de ondersteuning van de schoolloopbaan is het bieden van informatie over het Nederlandse onderwijsstelsel, zowel aan leerlingen als aan ouders. Onwetendheid over het Nederlandse schoolstelsel kan namelijk leiden tot verkeerde verwachtingen en keuzes, die weer de oorzaak kunnen zijn van teleurstellende ervaringen in de schoolloopbaan. Er zijn al bibliotheken die jongeren en hun ouders informatie bieden over het Nederlandse onderwijsstelsel en bijvoorbeeld vervolgoopleidingen (de overgang van primair naar voortgezet onderwijs). Voor allochtonen hoeft dat niet persé te gebeuren via meertalige folders en brochures. Het is ook goed mogelijk om hiervoor computerfaciliteiten en -cursussen in te zetten, ook voor allochtonen van de eerste generatie.¹⁵

De doorgaande lijn

De ‘doorgaande lijn’ is een term die in bijna alle GOA-plannen opduikt. Deze term

heeft betrekking op vier zaken die nauw met elkaar in verband staan:

- 1 De doorgaande lijn in de ontwikkeling en de schoolloopbaan van kinderen.
- 2 De doorgaande lijn in de voorzieningen die daarbij passen.
- 3 De doorgaande lijn in het beleid rond deze voorzieningen.
- 4 De doorgaande lijn in de methodieken die gebruikt worden in het werken met kinderen en jongeren.

Voor de gemeente betekent dit, dat zij in het GOA-plan een beleid formuleert voor alle leeftijdsgroepen van 0 tot 16 jaar (soms 18 of ouder). De gedachte hierachter is dat versnipperde maatregelen voor verschillende leeftijdsgroepen niet effectief zijn; dat er een sluitend aanbod van voorzieningen moet komen, waardoor het risico dat een kind op een bepaalde leeftijd buiten de boot valt, geminimaliseerd wordt; en dat het de taak is van de gemeente om dat sluitende aanbod tot stand te brengen door voorzieningen zoveel mogelijk op elkaar af te stemmen.

De meeste voorzieningen voor kinderen en jongeren in een gemeente, zoals consultatiebureaus, peuterspeelzalen en scholen, zijn gericht op een beperkte leeftijdsgroep. De bibliotheek is een van de weinige instellingen die alle leeftijdsgroepen bedient. Zij is gewend om haar aanbod aan te passen aan diverse groepen gebruikers en om een samenhangend beleid te formuleren gericht op al die verschillende groepen. Dat maakt haar een partner bij uitstek bij de vormgeving van een gemeentelijk beleid dat ook alle leeftijdsgroepen wil bestrijken.

Taalbeleid en taalontwikkeling

Maar bereik alleen is natuurlijk niet genoeg. Het gaat er ook om in welke mate het aanbod van de bibliotheek aansluit bij de doelstellingen van het lokale GOA. Hierboven hebben we al gezien dat de bibliotheek met name op het gebied van taal een belangrijke bijdrage kan leveren aan het GOA. Taal heeft een zo belangrijke plaats in het GOA dat gemeenten er soms een afzonderlijk beleidsplan voor opstellen. Het beleid wordt dan geformuleerd in relatie tot de 'doorgaande lijn' in de taalontwikkeling van kinderen. Ook steeds meer scholen en andere instellingen met doelgroep leerlingen hebben een taalbeleidsplan om systematisch te werken aan de taalbeheersing van kinderen, waarbij men rekening houdt met de verschillende fasen in de taalontwikkeling.

De doorgaande lijn in Helmond

De Openbare Bibliotheek Helmond heeft voor haar werk in het kader van het onderwijsachterstandenbeleid (dat in Helmond 'onderwijskansenbeleid' heet) een Projectplan Onderwijskansen Leesbevordering 0-16 jaar opgesteld. Hierin geeft de bibliotheek aan wat het belang van leesbevordering is voor de ontwikkeling van kinderen in de voorschoolse periode, het basisonderwijs en het voortgezet onderwijs. Vervolgens wordt per leeftijdsgroep beschreven welke activiteiten de bibliotheek organiseert, welke resultaten zijn behaald in de periode 1999-2002 en welke activiteiten zijn gepland voor de periode 2002-2006.

Op het gebied van leesbevordering heeft de bibliotheek gekozen voor de doorgaande lijn Boekenpret-Fantasia-Bazar. Bibliothecaris Bettina Bus: "Die keuze voor een doorgaande lijn is niet door de bibliotheek alleen gemaakt. Wij sluiten met ons bibliotheekwerk aan bij de uitgangspunten van het onderwijskansenbeleid van de gemeente Helmond. Daar staat die doorgaande lijn centraal. Maar we vinden het natuurlijk ook zelf belangrijk om de doelgroepen in alle leeftijden te bereiken.

We zijn daar al jaren mee bezig, maar pas sinds kort lukt het ons om die lijn ook echt structureel vorm te geven. We willen geen ad hoc activiteiten meer. Dat werkt op een gegeven moment gewoon niet meer, omdat die losse projecten geen plaats krijgen in het schoolbeleid. Met gestructureerde, schoolbrede programma's lukt dat wel. Dan gaat het niet meer op een projectje van een individuele leerkracht,

maar om een brede aanpak, waarvoor de school een beleidsmatige keuze heeft gemaakt.” Dit betekent echter niet dat er naast deze programma’s niets anders gebeurt, zegt Bus: “We hebben bijvoorbeeld ook een babyboekenmand, die wijk-verpleegkundigen op het consultatiebureau gebruiken als zij met ouders spreken over de taalontwikkeling van hun kind en de rol die zij daar zelf in kunnen spelen. Wij hebben daarvoor gekozen, omdat we met de Boekenbeer van Boekenpret maar een beperkte groep ouders bereiken. Voor de andere ouders wilden we ook iets doen. Met de babyboekenmand bereiken we in principe alle ouders in de onderwijkswijk. We zijn ook bezig met de ontwikkeling van een Taal-Lees-Eiland in de bibliotheek voor ouders van kinderen tot zes jaar. Dat doen we omdat we kinderen en ouders niet alleen met schoolgerichte programma’s willen bereiken, maar ook willen laten kennismaken met het reguliere bibliotheekwerk. We vinden de rol van ouders sowieso heel belangrijk. We organiseren in Helmond al jaren ouder-voorleesgroepen in samenwerking met de basisscholen. Scholen zijn daar heel enthousiast over, dus dat zetten we gewoon voort, naast de andere activiteiten op scholen. Dergelijke aanvullende activiteiten zijn prima, als ze maar een logische plek krijgen binnen het bredere kader van de doorgaande lijn.”

De rode draad in de meeste taalbeleidsplannen van scholen en gemeenten wordt gevormd door de nadrukkelijke aandacht voor taalbegrip (via luisterbegrip naar begrijpend lezen en studierend lezen) en woordenschatontwikkeling. De reden daarvoor is dat die aspecten van de taalontwikkeling, meer dan andere, bepalend zijn voor het leersucces op school. Vooral bij allochtone leerlingen is vaak te zien dat zij met technisch lezen goede vorderingen maken, maar dat zij in de problemen komen als het gaat om het begrijpen van de betekenis van woorden en teksten: leesteksten en opdrachten in de taalles en bij andere lessen, zoals rekenen, geschiedenis, aardrijkskunde en biologie.

Laten we daarom eens meer precies bekijken hoe de doorgaande lijn in de taalontwikkeling van kinderen eruit ziet en welk aanbod van de bibliotheek, in termen van collecties, activiteiten en programma’s, daar bij past. We hebben ons daarbij in de keuze van programma’s beperkt tot beproefde programma’s die ook zelf volgens een doorgaande (‘longitudinale’) lijn zijn opgebouwd. Deze keuze is ingegeven door overwegingen van efficiëntie en effectiviteit: een samenhangend programma voor meerdere jaren zal praktischer uitvoerbaar zijn en meer effect sorteren dan een veelheid van projecten van korte duur die inhoudelijk niet op elkaar aansluiten. We willen hiermee overigens niet alle ‘losse’ projecten die voor specifieke aandachtsgebieden en doelgroepen zijn ontwikkeld terzijde schuiven. Het is zeer wel mogelijk dat een lokale situatie vraagt om een extra inzet op zo’n specifiek aandachtsgebied. In dergelijke gevallen kunnen losse projecten ingezet worden, die aansluiten bij het bredere programma.

Het *Handboek bibliotheekwerk voor 4- tot 12-jarigen* (NBLC, 2001) biedt hierover uitgebreid informatie. Als leidend principe is het echter van groot belang dat de bibliotheek zich sterk maakt, net als de gemeente in haar GOA, voor programma’s met een structureel en longitudinaal karakter. Een concreet voorbeeld: het invoeren van Fringo (een leesbevorderingsproject voor groep 5 en 6 van de basisschool) is geen leesbevoederingsbeleid, het invoeren van Fringo binnen het kader van *Fantasia* is dat wel.

Overigens moet aangetekend worden dat de programma’s *Voortouw* en *De Rode Draad* bescheidener zijn opgetuigd dan *Boekenpret* en *Fantasia*. *Boekenpret* en *Fantasia* zijn ‘zelfvoorzienend’ in die zin dat in principe geen aanvullingen op deze programma’s nodig zijn om een volwaardig leesbevorderingsbeleid tot stand te brengen. *Voortouw* en *De Rode Draad* bieden vooral een basis en een kader voor een programmatische invulling. Deze programma’s zijn beperkter van opzet, maar als de activiteiten systematisch en gericht worden aangevuld zullen ook deze programma’s een goed effect sorteren.

	TAALBEGRIJP	WOORDENSCHAT	BIBLIOTHEEKCOLLECTIES	BIBLIOTHEEKACTIVITEITEN	PROGRAMMA'S EN PROJECTEN
PEUTERSPEELZAAL 2-4 JAAR	> Luisterbegrip > Ontluikende geletterdheid	> Basiswoordenschat	> Prentenboeken	> Interactief voorlezen	> Boekenpret > Voortouw
GROEP 1-2 4-6 JAAR	> Luisterbegrip > Beginnende geletterdheid	> Basiswoordenschat > Woordleerstrategieën	> Prentenboeken	> Interactief voorlezen	> Boekenpret > Voortouw
ONDERBOUW PRIMAIR ONDERWIJS	> 'leren om te lezen' > Technisch lezen > Leesmotivatie > Leesbevordering	> Basiswoordenschat > Impliciete woordleerstrategieën	> Leesseries (avl 1-4) > Boeken voor moeilijk lezende kinderen	> Groepsbezoeken > Voorlezen > Vertellen > Projecten met themacollecties	> Boekenpret > Fantasia > De rode draad
BOVENBOUW PRIMAIR ONDERWIJS	> 'leren om te leren' > Leesmotivatie > Begrijpend lezen > Leesstrategieën	> Basiswoordenschat > Schooltaalwoorden > Vaktaalwoorden > Woordleerstrategieën	> Leesseries (avl 5-9) > Boeken voor moeilijk lezende kinderen > Informatieve boeken > Naslagwerken	> Groepsbezoeken > Bibliotheekinstructie > Projecten met themacollecties (taal en zaakvakken) > Schrijversbezoek	> Fantasia > De rode draad
PRAKTIJK-ONDERWIJS	> Taal in praktische contexten	> Woordenschat gericht op werk en arbeidsmarkt > Algemene woordenschat	> Non-fictie	> Bibliotheekinstructie > Non-fictieprojecten met themacollecties	> (maatwerk)
VMBO	> Begrijpend/studerend lezen > Taalgericht vakonderwijs > Leeshulp > Leesmotivatie	> Schooltaal > Vaktaal > Woordleerstrategieën > Algemene woordenschat	> Jeugdboeken > Non-fictie > Naslagwerken	> Bibliotheekinstructie > Fictie- en non-fictieprojecten met themacollecties > Schrijversbezoek	> Bazar

3 Partners en doelstellingen

Effectief achterstandenbeleid is ondenkbaar zonder de samenwerking tussen verschillende instellingen. Daarnaast geven concrete doelstellingen richting aan de aard van de samenwerking en de inspanningen van individuele instellingen. In dit hoofdstuk behandelen we de partners die actief zijn binnen de lokale GOA-netwerken en op de doelen die bibliotheken zichzelf kunnen stellen in het kader van achterstandenbestrijding.

De samenstelling van GOA-netwerken

Het GOA is in eerste instantie gericht op het bestrijden van achterstanden in het onderwijs, maar de beleidsvorming en -uitvoering bestrijken een breder terrein. 'Onderwijsachterstanden zijn een aspect van een bredere educatieve achterstand', waarvan ook de sociaal-emotionele ontwikkeling deel uitmaakt.¹⁶ Om achterstanden vanuit dit bredere perspectief aan te pakken voert de gemeente een integraal beleid. De term 'integraal beleid' heeft zowel betrekking op het gemeentelijk apparaat zelf, waarbij de term verwijst naar zowel de samenwerking tussen de verschillende beleidssectoren die kinderen en jongeren (mede) als doelgroep hebben, als op de formulering en uitvoering van het lokale beleid, waarbij het vooral gaat om de samenhang en afstemming van het werk van instellingen van uiteenlopende aard. Een GOA-netwerk bestaat gewoonlijk uit de volgende categorieën instellingen:

- 1 Scholen (primair en voortgezet onderwijs);
- 2 VVE-instellingen (peuterspeelzalen, kinderopvang);
- 3 Buitenschoolse instellingen (bibliotheek, muziekschool, buurthuiswerk, sportverenigingen en dergelijke);
- 4 Hulpverlenende instanties (jeugdgezondheidszorg, leerplichtambtenaar, politie/HALT, bureau jeugdzorg en dergelijke).

Organisatie

In GOA-gemeenten is de samenwerking rond GOA globaal als volgt ingericht. Er is een externe werkgroep GOA met vertegenwoordigers uit de gemeente en het veld. Voor de gemeente is het belang van de werkgroep tweeledig: zij zorgt voor draagvlak voor het beleid in het veld en zij draagt actief bij aan de ontwikkeling van het GOA-plan. In sommige gevallen vormt de gemeente afzonderlijke werkgroepen voor deelonderwerpen binnen het GOA, bijvoorbeeld een werkgroep VVE of een werkgroep taalbeleid.

'Een goed netwerk omvat meer dan alleen contacten tussen organisaties en voorzieningen. Het gaat om betrekkingen met een duurzaam karakter.' Handboek bibliotheekwerk 4- tot 12-jarigen, NBLC, 2001

Daarnaast is er vaak sprake van een interne werkgroep binnen het gemeentelijk apparaat, die zich vooral bekommert om de interne afstemming tussen de beleidssectoren die met GOA te maken hebben (met name welzijn, onderwijs en zorg).

De gemeente benoemt verder een GOA-coördinator, die taken heeft op het gebied van beleidsvoorbereiding (bijvoorbeeld meewerken aan inventarisaties en analyses, opstellen concept GOA-plan, overleg voeren met werkgroepen), uitvoerende taken (bijvoorbeeld ondersteunen van instellingen bij opstellen en uitvoeren van werkplannen) en evaluerende taken (bijvoorbeeld meewerken aan een monitor, rapportage en evaluatie).

Het plan dat door de GOA-werkgroep is opgesteld, wordt besproken in het 'Op Overeenstemming Gericht Overleg' (OOGO) en wordt ten slotte voor goedkeuring voorgelegd aan de gemeenteraad. In het OOGO zijn in ieder geval de gemeente en de schoolbesturen vertegenwoordigd.¹⁷

De planprocedure in schema

Maar de plannen zijn toch al vastgesteld?

De meeste GOA-plannen voor de periode 2002-2006 zijn in het najaar van 2002 vastgesteld. Dit betekent echter niet dat er in de komende periode geen gelegenheid meer is voor nieuwe initiatieven. De GOA-plannen van gemeenten verschillen namelijk aanmerkelijk in de mate van uitwerking. In sommige gevallen zijn de plannen vrijwel geheel 'dichtgetimmerd' en is er weinig ruimte in de te ondernemen activiteiten en de financiering ervan. Maar er zijn ook veel, met name 'nieuwe', GOA-gemeenten waar sprake is van meer globale plannen, die juist volop ruimte laten voor een verdere invulling. Men spreekt in die plannen bijvoorbeeld over het voornemen om een 'werkgroep taal' in te stellen, die voorstellen gaat formuleren voor het lokale taalbeleid. Een dergelijke open situatie biedt de bibliotheek de kans om zich een plaats te verdienen binnen het GOA-netwerk en actief mee te werken aan de totstandkoming van (een deel van) het beleid. Ook initiatieven rond de vorming van brede scholen, die vaak in algemene termen geformuleerd worden in het GOA-plan ('de gemeente gaat de mogelijkheid en de wenselijkheid van een brede school in wijk X onderzoeken') bieden een goede gelegenheid om de bibliotheek als actieve partner in beeld te brengen.

De bibliotheek in Velsen als partner in GOA

Het is niet gebruikelijk dat de openbare bibliotheek deelneemt aan het Op Overeenstemming Gericht Overleg (OOGO) tussen de gemeente en de instellingen. Maar het komt wel voor. De gemeente Velsen is zo'n gemeente waar de bibliotheek meepraat over het achterstandenbeleid. Dat gebeurt niet alleen in het OOGO, maar ook in de Regiegroep GOA en in de Coördinatiegroep VVE. Hoe heeft de bibliotheek die prominente plaats verworven? Trudi Bos, sectorhoofd informatie, collectie & promotie, die voor de bibliotheek deelneemt aan het OOGO, licht toe: "Wij hadden van oudsher al een rol in het achterstandenbeleid. Toen de nieuwe GOA-structuur er kwam, is de organisatie veranderd, maar de samenwerking werd gewoon voortgezet. We hebben wel sterk moeten aandringen op een plaats bij het OOGO. De gemeente heeft ons formeel toegelaten als toehoorder. Dat betekent dat we geen stem hebben in de besluitvorming. Maar we praten wel mee en we

overleg tussen gemeente en schoolbesturen verplicht en is ongewijszigtig gebleven.

17 Andere instellingen mogen, maar hoeven niet uitgenodigd te worden. Hoewel met de ingang van de nieuwe GOA-periode 2002-2006 VVE is opgenomen in het COA, heeft de gemeente geen wettelijke verplichting om de besturen van de VVE-instellingen voor het OOGO uit te nodigen. De wet GOA van 1998 stelt alleen

merken dat men bij de besluitvorming rekening houdt met onze inbreng. In de Regiegroep GOA ligt dat iets anders. Daar vindt overleg en besluitvorming plaats op een meer gelijkwaardige basis. We zitten daar rond de tafel met de gemeente, de schoolbesturen en de Stichting Welzijn Velsen. De Coördinatiegroep vve is weer anders. Daar gaat het vooral om concrete samenwerkingsafspraken op werkniveau tussen de ondersteunende instellingen: de onderwijsbegeleidingsdienst, Hogeschool Inholland, Hogeschool Alkmaar en Stichting Welzijn Velsen.”

Welke meerwaarde levert de deelname aan deze lokale overlegorganen op? Dat verschilt per overleggroep, volgens Bos: “Bij de Coördinatiegroep vve zie je een heel duidelijke verbetering in de kwaliteit van het werk sinds dat overleg is ingevoerd. De samenwerking met de hogescholen, die de didactische component van onze taalverhaalkisten verzorgen, is veel beter geworden. Voor de andere twee overleggroepen ligt het iets anders, omdat die wat verder van de werkpraktijk af staan. Aanvankelijk zag je een beetje een houding van: jullie zijn ondersteuners en jullie horen gewoon te leveren wat wij vragen. Maar wij hebben als bibliotheek onze eigen visie en onze eigen verantwoordelijkheid en daar maken we ons sterk voor. En nu de mensen ons beter leren kennen zie je dat ze ons steeds meer als gelijkwaardige partner gaan zien. Dat vind ik op zich al een grote meerwaarde, dat je kunt laten zien wat je waard bent en dat je de plek krijgt die je vanuit je eigen professionaliteit toekomt. Dat geldt trouwens ook andersom, hoor. Wij weten nu ook veel beter wat de andere instellingen doen en wat zij willen. Daardoor kunnen we onze dienstverlening beter op hun wensen afstemmen.”

Relaties met andere GOA-partners

Een geschikte plaats voor de bibliotheek in het GOA-netwerk is de GOA-werkgroep, of een deelwerkgroep voor bijvoorbeeld taalbeleid. Binnen zo'n werkgroep kan de bibliotheek zich presenteren als organisatie met deskundigheid op het gebied van beginnende geletterdheid en longitudinaal leesbevorderingsbeleid. Op die wijze kan zij invloed uitoefenen op haar eigen positie in het achterstandenplan, lettend op de doorgaande lijn in de activiteiten voor verschillende doel- en leeftijdsgroepen en op de afstemming met bestaande en geplande activiteiten in partnerinstellingen.

De organisatie van het GOA-netwerk en de daaraan verbonden financieringssystematiek hebben tot gevolg dat de bibliotheek in zekere mate afhankelijk is van andere instellingen als het gaat om financiering van activiteiten vanuit het GOA-budget. Immers, de beslissingen over de besteding van het GOA-budget worden grotendeels genomen in het OOGO, waaraan wordt deelgenomen door de gemeente, onderwijs en – meestal – welzijn (vve).

Dat past ook bij de vraaggerichte werkwijze waartoe bibliotheken steeds meer overgaan. In termen van de lokale GOA-systematiek betekent dat veelal dat de bibliotheek haar aanbod kenbaar maakt aan scholen en instellingen en dat die vervolgens besluiten of zij daarvan gebruik willen maken. Slaagt de bibliotheek er inderdaad in om de vraag bij een school te stimuleren, dan is het de school die een aanvraag voor de activiteit indient bij de gemeente, waarbij de kosten voor de bibliotheek in de begroting worden opgenomen.

GOA-doelstellingen voor de bibliotheek

Gold voor het GOA in de vorige periode vooral een inspanningsverplichting voor de instellingen die bij de uitvoering van GOA betrokken waren, in de periode 2002-2006 is veel meer sprake van een resultaatverplichting. Dat is al zichtbaar in het landelijk beleidskader, waar de doelen met concrete streefcijfers worden weergegeven.

Zo staat er:

- 1 In 2006 moet tenminste 50 procent van de doelgroepkinderen deelnemen aan effectieve VVE-programma's.
- 2 De taalachterstand van gewichtenleerlingen is in 2006 met 25 procent afgenomen ten opzichte van 2002.

Ook in de lokale GOA-plannen worden doelstellingen op allerlei (deel)terreinen steeds meer op een dergelijke concrete wijze geformuleerd. Omdat in deze GOA-periode op de meeste plaatsen voor het eerst ervaring wordt opgedaan met het werken met concrete streefresultaten, fungeren de streefcijfers echter eerder als richtinggevend dan als een maatstaf om instellingen op af te rekenen. Het gevoel dat deze eerste streefcijfers een zekere marge van willekeurigheid hebben, wordt vrij algemeen gedeeld. Pas op basis van (tussen)evaluaties zal het mogelijk zijn inzicht te krijgen in de realiteitswaarde van de cijfers. Wel is duidelijk dat het overheidsbeleid in de komende decennia steeds meer gekenmerkt zal worden door: werken met 'harde', meetbare doelstellingen, prestatiecontracten met uitvoerders en verantwoording achteraf ('accountability').

De vraag is, in hoeverre ook de doelstellingen voor het bibliotheekwerk weergegeven kunnen worden in streefcijfers. Het probleem daarbij is dat het werk van de bibliotheek weliswaar bijdraagt aan de ontwikkeling van kinderen, maar dat die bijdrage veel minder makkelijk kwantificeerbaar is dan bijvoorbeeld die van de school. Dit indirecte effect wordt 'meegenomen' in bijvoorbeeld de Cito-toetsen, maar is niet afzonderlijk te meten. Het is daarom zaak te zoeken naar concrete doelstellingen die betrekking hebben op het bibliotheekwerk als zodanig en die zonder veel moeite meetbaar (te maken) zijn. Hieronder geven we enkele voorbeelden van dergelijke doelstellingen:

- 1 In 2004 is het aantal ouders dat deelneemt aan *Voorlezen, ja doen!* meegenomen met 20 procent; in 2006 is het aantal deelnemende ouders toegenomen met 50 procent.
- 2 Het aantal gezinnen dat deelneemt aan Boekenpret is in 2006 toegenomen met 20 procent.
- 3 In 2006 is 90 procent van de basisschoolleerlingen in de wijk Lommerberg lid van de bibliotheek.
- 4 In 2006 wordt in alle klassen van VMBO-school Reezand met themacollecties gewerkt in het kader van het leesbevorderingsprogramma Bazar; alle groepen 1 en 2 nemen deel aan een bibliotheekbezoek.
- 5 In 2004 hebben de jeugdbibliothecarissen een verdiepingscursus *Interactief voorlezen* gevolgd.

Deze voorbeelden kunnen bibliotheken die willen nadenken over hun eigen doelstellingen in het kader van GOA, een beeld geven wat mogelijk is. De percentages die hier genoemd worden, zijn overigens niet gerelateerd aan een algemeen erkend ijkpunt voor de toekomst. Dat geldt ook voor de percentages die in het landelijk beleidskader genoemd worden. Toch is het zinvol om concrete percentages te noemen. Ten eerste, omdat alleen al de discussie over de hoogte van de streefpercentages de betrokkenen dwingt na te denken over de haalbaarheid en de effectiviteit van bestaande en geplande activiteiten en maatregelen. Dat creëert een bewustzijn over prioriteiten en doelgerichtheid die op zich al van grote waarde is voor de organisatie. Ten tweede biedt het de mogelijkheid om ergens naartoe te werken en de resultaten van het werk ergens aan af te meten; de doelstelling wordt immers wel of niet gehaald. Het zoeken naar een verklaring voor de mate waarin een doelstelling - halverwege de rit en/of aan het einde van de GOA-periode - haalbaar is gebleken, geeft vervolgens een concreet houvast voor de verdere ontwikkeling van het beleid. Waren we te ambitieus of juist niet ambitieus genoeg? Hoe komt het dat we op sommige doelen beter hebben gescoord dan op andere? Hoe moeten we onze doelen voor de toekomst formuleren,

op basis van wat we nu weten? Kortom, het specificeren van concrete streefcijfers is nuttig, zowel bij formulering van activiteiten, als bij de uitvoering en de evaluatie.

4

***De basis-
bibliotheek en
de toekomst***

In dit laatste hoofdstuk kijken we naar kansen voor de ontwikkeling van de basisbibliotheek. Naast schaalvergroting zijn er verschillende aspecten die een rol spelen in dit organisatieontwikkelingsproces.

Knooppunt van de maatschappelijke infrastructuur

Over het algemeen is men het er over eens dat de bibliotheek een centrale functie vervult in lokale gemeenschappen. In het koepelconvenant is dit aangegeven als ambitie:

De openbare bibliotheek dient zich verder te ontwikkelen tot een centraal knooppunt van de lokale culturele, educatieve en maatschappelijke infrastructuur (verbindingen met onderwijs, musea, archieven, podia, boekhandels dienen deel uit te maken van een samenhangend stelsel, dat zich baseert op gelijke en andere culturele, educatieve en maatschappelijke voorzieningen).

Uitwerking van de GOA-doelstellingen vraagt van de bibliotheek om (opnieuw) relaties aan te gaan met de gemeenten en het onderwijs, en wellicht ook met het welzijnswerk. Bij het werken aan een nieuwe bibliotheek 'staat de gebruiker centraal'. De omvang van de dienstverlening van vestigingen of mobiele voorzieningen kan worden aangepast aan specifieke doelgroepen of behoeften per regio. Dat betekent dat men vooral luistert naar de wensen van de gebruikers, waaronder ook scholen en de gemeente, bijvoorbeeld binnen het gemeentelijk onderwijsachterstandenbeleid, en op basis daarvan het aanbod vormgeeft.

Vraaggericht werken

Vraaggericht werken is niet eenvoudig. Als men dit niet gewend is, vraagt het centraal stellen van de wensen van de gebruiker om een ingrijpende culturele verandering. Vraaggericht werken vereist een andere kijk op het eigen aanbod en, bovenal, een andere wijze van omgaan met de afnemers van dat aanbod. Het betekent dat je met anderen in gesprek gaat, om hun vraag te achterhalen, zodat de gebruiker zelf de gelegenheid krijgt om de eigen wensen te verwoorden, zonder zich vooraf 'belemmerd' te voelen door het vaste dienstenaanbod van de bibliotheek.

Klantgerichtheid heeft ook zijn grenzen. De bibliotheek moet wel haar eigen identiteit behouden. Dat is bijvoorbeeld van belang in situaties waarin de bibliotheek een duidelijker beeld heeft van een vraag of probleem dan de klant zelf of waarin een klant onrealistische verwachtingen heeft. Ook kan de bibliotheek op eigen initiatief aangeven dat structurele oplossingen in het algemeen de voorkeur hebben boven het optuigen van het zoveelste nieuwe project. Dit betekent niet dat het aanbodgericht werken via de achterdeur weer wordt binnengebracht, maar dat een bepaalde mate van aanbodgerichtheid nodig is om voor (en met) de klant de optimale oplossing te bepalen.

Het is interessant ook eens stil te staan bij de mogelijke behoeften van de niet-gebruiker. In het kader van GOA zijn de niet-gebruikers immers een minstens even belangrijke doelgroep als de gebruikers. Hoe brengen we kinderen en ouders uit achterstands-situaties in contact met de bibliotheek? Welke structurele samenwerkingsvormen tussen bibliotheek en school bieden de beste kansen als het gaat om het bereiken van deze nieuwe achterstandsdoelgroepen? Dit zijn vragen voor het overleg binnen het GOA-netwerk.

Een eigen identiteit

Het ontwikkelen en behouden van de eigen identiteit is dus van groot belang voor de bibliotheek, zowel voor het profileren van het bibliotheekwerk in het kader van GOA als voor het vaststellen van het optimale aanbod voor gebruikers. Het door de commissie-Meijer¹⁸ gelanceerde begrip basisbibliotheek kan daarbij een hulpmiddel zijn. Inmiddels wordt er in provinciaal verband hard aan gewerkt basisbibliotheken tot

stand te brengen.¹⁹ De omschrijving van het begrip is nog tamelijk abstract:

De basisbibliotheek is een zelfstandige organisatie met een of meer vestigingen die in een of meer gemeenten een bibliotheekvoorziening aanbiedt. De basisbibliotheek is verantwoordelijk voor de uitvoering van een door branche en overheden gezamenlijk vastgesteld minimumpakket aan kernfuncties. Daarnaast kan zij op basis van vrijwillige afspraken nog andere aanvullende taken uitvoeren voor opdrachtgevers (lokale instellingen, gemeente(n), provincie, andere basisbibliotheken en overigen). De basisbibliotheek wordt grotendeels gefinancierd door de gemeente(n) waarin zij haar verzorgingsgebied heeft. (Zunderdorp, 2002, p. 9)

Dit is duidelijk een bestuurlijk-organisatorische omschrijving. Op het moment lijkt vooral de schaalvergroting richtinggevend voor het denken. Bibliotheken, gemeenten en provincies zijn met elkaar in gesprek geraakt over het schaalvergrotingsproces. Daarbij moeten we een aantal zaken niet vergeten. Ten eerste mag het schaalvergrotingsproces, dat met nieuwe samenwerking en (bestuurlijke) fusies gepaard gaat, het inhoudelijke proces niet belemmeren. Ten tweede biedt het schaalvergrotingsproces ook kansen voor de lokale bibliotheek, die door een heroriëntatie op de eigen organisatie en werkwijzen nieuwe mogelijkheden creëert.

Met name het feit dat het begrip basisbibliotheek nog weinig is uitgekristalliseerd, biedt de bibliotheek ook allerlei kansen. Er zijn allerlei aangrijpingspunten voor vernieuwing van de bibliotheekfunctie, bijvoorbeeld op basis van de in het rapport Meijer gebezigde zin: *‘Daarnaast kan zij op basis van vrijwillige afspraken nog andere aanvullende taken uitvoeren voor opdrachtgevers’*. Dit biedt allerlei mogelijkheden voor het aangaan van relaties met partners in de gemeente. Want er bestaat ook een aantal verwachtingen over het bibliotheekwezen:

- 1 onbelemmerde toegang voor iedere burger;
- 2 culturele diversiteit;
- 3 pluriforme, betrouwbare en onafhankelijke informatievoorziening;
- 4 eisen ten aanzien van de toepassing van ICT;
- 5 relaties ontwikkelen met andere culturele, educatieve, en sociaal-maatschappelijke instellingen.

De keuzes die de bibliotheek hierin maakt, in overleg met de gebruikers c.q. netwerkpartners, geven de richting aan voor een eigen identiteit, gebaseerd op de eigen visie en toegesneden op de lokale omgeving en de kenmerken van de gebruikers. Hieronder gaan we nog wat verder op dit onderwerp in.

Schaalvergroting en beleidskeuzes

Bibliotheken worden door schaalvergroting grotere organisaties. Hierbij hoeven we niet direct te denken aan massale bibliotheken, maar meer aan bibliotheken met verschillende vestigingen. De verschillende vestigingen kunnen zich specialiseren in bepaalde functies, waardoor men als geheel een krachtige organisatie is.

In een kleine organisatie kent iedereen elkaar en is iedereen op de hoogte van het laatste nieuws. Een grotere organisatie heeft procedures nodig om de gemeenschappelijke uitgangspunten en keuzes met iedereen te delen. Dat is een van de redenen waarom bibliotheken hun visie en beleid vastleggen in een beleidsplan. Dit leidt (idealiter) tot een ‘gedeelde werkelijkheid’ in de organisatie, maar ook daarbuiten. Gedeelde werkelijkheid betekent dat iedereen een eenduidig beeld heeft van de organisatie. In de beleidsplannen worden gewoonlijk (combinaties van) de volgende onderwerpen opgenomen:

- 1 wat de bibliotheek is en waar zij voor staat;
- 2 welke doelgroepen men wil bedienen;
- 3 welke projecten men kiest en waarom;
- 4 wat men wil gaan ontwikkelen;

¹⁹ In opdracht van het Procesbureau Bibliotheekvernieuwing is een document verschenen dat het begrip verder uitdiept, namelijk: Zunderdorp (2002), *De basisbibliotheek. Rol en relaties in een vernieuwd bibliotheekstelsel*. Den Haag: Zunderdorp Beleidsadvies en Management

- 5 wie de partners van de bibliotheek zijn;
 - 6 wat men wil bereiken binnen de lokale gemeenschap en hoe men dat gaat aanpakken.
- Een bibliotheek die een actieve rol wil spelen in het GOA zal dus in haar beleidsplan haar visie en doelstellingen in relatie tot het GOA specifiek benoemen. In het vorige hoofdstuk zijn daarvoor enkele bouwstenen beschreven.

Met haar beleidsplan maakt de bibliotheek aan andere organisaties in de gemeente duidelijk welke rol zij wil spelen. Bovendien is het plan bepalend voor de eigen strategische ontwikkeling; het maakt de keuzes van en voor de eigen organisatie zichtbaar. Bijvoorbeeld: dit jaar kiezen we voor de invoering van een bepaalde aanpak, volgend jaar gaan we daarnaast met een ander onderwerp aan de slag. Een beleidsplan betekent dus bovenal: keuzes maken. Een bibliotheek kan niet alles tegelijk. Het is beter om een paar activiteiten goed te doen, dan een veelvoud daarvan op een halfslachtige manier.

Vanuit het oogpunt van vraaggericht werken is het raadzaam om bij het opstellen van de beleidsnotitie al rekening te houden met de wensen van de gebruikers. Die wensen kunnen via formeel of informeel overleg, bijvoorbeeld in bestaande bilaterale samenwerkingverbanden of in het GOA-netwerk, achterhaald worden.

Ten slotte is het voor de bibliotheek – als lokale partner in het gemeentelijk onderwijs-achterstandenbeleid – ook verstandig om aansluiting te zoeken bij het OOGO. Zie hiervoor hoofdstuk 2.

Bibliotheek, brede school en platteland

Hierboven is al aangegeven dat de ontwikkeling van de basisbibliotheek veel kansen biedt. Als het gaat om kansen pakken dan zijn er diverse relevante ontwikkelingen te noemen.

Ten eerste zien we een clustering van voorzieningen die de jeugd als doelgroep heeft. Deze clusters staan inmiddels bekend als brede scholen of vensterscholen, die met uiteenlopende motieven worden opgezet. Belangrijke motieven voor de ontwikkeling van een brede school zijn bijvoorbeeld het bestrijden van onderwijsachterstanden of het stimuleren van de ontwikkelingsmogelijkheden voor kinderen. Een andere richting is het bieden van een meer gestructureerde dagindeling (met kinderopvang). Maar soms is het bij elkaar plaatsen van voorzieningen een doel op zich, omdat het zowel voor de klant (kinderen en ouders) als voor de medewerkers (consultatiebureau, kinderdagopvang, peuterspeelzaal, basisschool, en anderen) voordelen biedt om dicht bij elkaar te zijn. Bibliotheken zijn daarin bij uitstek – en op heel natuurlijke wijze – partners. Door plaats te nemen binnen een brede school netwerk kan de bibliotheek tegemoetkomen aan verschillende van de eerder genoemde verwachtingen.

De ontwikkeling van brede scholen neemt op het moment een hoge vlucht, ook al kost het in de praktijk veel tijd om de doelstellingen en de werkwijzen van de verschillende instellingen op elkaar af te stemmen. Brede scholen ontstaan in oude en in nieuwe wijken. In nieuwe wijken zijn er meer mogelijkheden om door nieuwbouw voorzieningen te clusteren. De clustering van voorzieningen in multifunctionele accommodaties is op zich geen voorwaarde voor de ontwikkeling van een brede school. De brede school is niet zozeer een gebouw, maar meer een aanpak, waarbij verschillende instellingen – mensen – samen werken aan de ontwikkeling van kinderen (en hun ouders). Belangrijke inhoudelijke doelstellingen van een brede school zijn het tot stand brengen van een inhoudelijke doorgaande lijn, een multidisciplinaire aanpak (bijvoorbeeld in een buurt-netwerk jeugdhulpverlening), de aansluiting van binnen- en buitenschoolse ontwikkeling op elkaar (integrale en intersectorale aanpak) en een intergenerationele aanpak (betrekken van ouders). Gemeenten zien de brede school vaak als een mogelijkheid om integraal jeugdbeleid vorm te geven.

Een tweede ontwikkeling die kansen biedt voor bibliotheekwerk in het kader van achterstandenbestrijding is de plattelandsontwikkeling. Tot op zekere hoogte hangt dit samen met de ontwikkeling van de clustering van voorzieningen. Het voortbestaan van de voorzieningen staat vaak onder druk op het platteland. De laatste tijd zien we dat de ontwikkeling van brede scholen – maar ook andere vormen van gecombineerde voorzieningen, zoals het Kulturhus in Overijssel en Gelderland²⁰ – wordt aangegrepen om de leefbaarheid van kleine kernen overeind te houden. De bibliotheek is hierin weer een belangrijke partner.

Nu we toch op het platteland zijn, komen we gelijk bij de derde ontwikkeling aan. De laatste tijd is veel aandacht uitgegaan naar de grote steden, maar uit onderzoek²¹ blijkt dat de ontwikkeling van kinderen uit gezinnen met laagopgeleide ouders (de ‘1.25-kinderen’) op het platteland meer aandacht verdient. Door de grotere spreiding van de 1.25-leerlingen haalt een aantal scholen ook de minimale drempel niet om in aanmerking te komen voor extra formatie, en daardoor kan men minder profiteren van de middelen voor achterstandsbestrijding. Met name door de ontwikkeling van het onderwijskansenbeleid heeft deze groep opnieuw aandacht gekregen. De aandacht richt zich vooral op de relatief lagere scores op het gebied van taal. Binnen ‘taal’ staan vooral de prestaties in begrijpend lezen centraal, omdat begrijpend lezen nodig is om te kunnen presteren in andere domeinen. We hebben al gezien dat de bibliotheek hierin een rol kan spelen, bijvoorbeeld via leesbevordering.

Maatwerk in de brede school in Den Bosch

De bibliotheek in Den Bosch werkt nauw samen met de brede scholen in de stad. Er zijn er twee operationeel, een derde is bijna gereed en voor nummer vier en vijf worden de voorbereidingen getroffen. Bij elk van die locaties is de bibliotheek betrokken. “Wij zijn namelijk convenantpartner,” zegt senior beleidsmedewerker Ton van Asperen, “dat betekent dat we, net als de andere convenantpartners in de gemeente, een actieve rol op ons hebben genomen in de ontwikkeling van de brede scholen. We praten mee over de invulling van de samenwerking, de praktische organisatie, de indeling van het gebouw enzovoorts. Als je er al in een vroeg stadium bij betrokken wordt, kun je voorkomen dat je achteraf tegen allerlei verrassingen aanloopt.” Het is niet zo dat de bibliotheek zelf filialen opent in de brede scholen. Van Asperen: “Het bibliotheekwerk in de brede school moet van de school zelf worden. Wij helpen wel om het op te zetten, maar de scholen moeten zelf hun bibliotheek beheren. Dat gebeurt bijvoorbeeld door ID-werknemers (Melkertbaan), wijkbewoners of ouders van leerlingen. Wij adviseren en ondersteunen en fungeren als vraagbaak.”

Van Asperen vindt het belangrijk dat er een koppeling wordt gelegd tussen het bibliotheekwerk in de brede school en het onderwijs in de klas: “Je moet niet alleen zorgen dat er boeken beschikbaar zijn, je moet de kinderen ook enthousiast maken voor het lezen, binnen school en buiten school. Dat willen we doen met Fantasia. We werken daarbij samen met de onderwijsbegeleidingsdienst. Het programma wordt gesubsidieerd met GOA-geld van de gemeente.”

De brede school biedt unieke kansen voor de bibliotheek, zegt van Asperen: “Het onderwijs is voor ons altijd belangrijk geweest. Je wilt zoveel mogelijk op scholen komen en de brede school biedt daar prachtige mogelijkheden voor. Hier kun je echt maatwerk bieden. Want ook al ga je met dezelfde samenwerkingspartners aan de slag op een nieuwe locatie, iedere locatie is toch weer anders, met een ander team en andere instellingen in de wijk. Dat iets werkt op de ene school, wil niet zeggen dat het ook werkt op de andere. Je moet je daar constant van bewust zijn. Je bent dus altijd echt vraaggericht bezig.”

komende jaren, Nijmegen/Utrecht: rrs/Sardes en: Vegt, A.L. van der, & Valzen, J. van (2002), Dilemma's in het groen. Een analyse van onderwijskansen voor 1,25-leerlingen in het basisonderwijs op het platteland, Utrecht/Middelburg: Sardes/Scoop

20 zie: Cuij, I. (2002), ‘Kulturhus geeft Lemeleveld een hart’. In: vnc-magazine, 13 december 2002, p. 19-21; Middelveld, Henk (2002), Kulturhus: concept voor een lokaal netwerk. Den Haag: NBLC.
21 zie: Mulder, L. & Klopprogge, J. (2001), Nieuwe kansen voor onderwijs in Drenthe, analyse van de huidige situatie en voorstellen voor de

Inhoudelijk werk

De bibliotheek heeft een flinke klus te klaren, die om verschillende expertises vraagt. Allereerst natuurlijk de kennis die nodig is om bewuste keuzes te kunnen maken en uitvoering te kunnen geven aan de veranderingsprocessen binnen het bibliotheekwerk. Investerings in veranderingen in het werk als gevolg van ICT zijn in dit kader natuurlijk ook belangrijk. De ontwikkelingen zijn nauwelijks bij te houden.

Daarnaast is het in het kader van achterstandenbestrijding ook zinvol dat de bibliotheek inhoudelijk goed op de hoogte is van de onderwerpen die spelen in het achterstandenbeleid. Voor het vormgeven van effectieve educatieve samenwerkingsverbanden tussen bibliotheek, scholen, peuterspeelzalen en andere instellingen is ook kennis van leerprocessen en leermaterialen nodig, bijvoorbeeld om inzicht te krijgen in de wijze waarop je een 'krachtige leeromgeving' voor lezen kunt vormgeven. Zo kan de bibliotheek zich een beeld vormen van de bijdrage die zij kan leveren in de lokale educatieve verbanden. De voorgaande hoofdstukken in deze brochure bieden voor dit soort kennis een goede basis.

Om te kunnen aansluiten bij de vraag van de verschillende instellingen in de gemeente zullen de medewerkers van de bibliotheek moeten meedenken en vooruit denken. Voor sommige bibliotheken betekent dit dat een aanzienlijke cultuuromslag in denken en handelen. Anderen zijn al zo ver dat zij zelf het goede voorbeeld kunnen geven. Sommigen zouden het een ondernemende bibliotheek noemen, anderen noemen het gewoon samenwerken. Hoe dan ook, de bibliotheek mag best een stapje naar voren doen en aandacht vragen voor wat men te bieden heeft, onder andere door het aanbod te spiegelen aan de vraag van de klant. Want alleen in dialoog met de gebruikers zal de bibliotheek haar functie, educatief en anderszins, volledig waar kunnen maken.

Handige sites

www.boekenpret.nl
www.bredeschool.net
www.goa.nl
www.huiswerkbegeleiding.nl
www.isem.nl
www.integratie.net
www.jeugdbieb.nl
www.jeugdzaken.nl
www.jeugdzorg.nl
www.keanet.nl
www.kwaliteitsring.nl
www.kenniscentrumgrotesteden.nl
www.kennisnet.nl/primaironderwijs/leerlingzorg
www.leesplein.nl
www.lezen.nl
www.lokaaljeugdbeleid.nl
www.meertalen.nl
www.meervoudige-intelligentie.nl
www.minocw/dossiers/goa.nl
www.nt2punt.nl.kennisnet.nl
www.nederlandsalstweedetaal.nl
www.nizw.nl
www.oalt.nl
www.oatransfer.nl
www.onderwijsachterstanden.nl
www.onderwijskansen.nl
www.pestweb.nl
www.platformvmbo.nl
www.praktijkonderwijs.nl
www.scholenwerk.nl
www.sociaalemotioneel.nl
www.toppraktijk.nl/links.nl
www.verhaaltjesvoorlezen.nl
www.vng.nl
www.voortijdschoolverlaten.nl
www.vvveducatie.nl
www.vmbo.nl